

# РОЗРОБКА ФРАГМЕНТА ПРОФЕСІОГРАМИ ВИКЛАДАЧА ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ДО РОБОТИ У ВИЩОМУ ЛЬОТНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

УДК 371.124:33]:629.73

А. М. Калінін

Одним із засобів правильного підбору та професійної адаптації педагогічних кадрів є наявність чіткої та всебічної уяви стосовно вимог, що висуваються до педагогічної професії.

Аналіз професійної діяльності фахівця являє собою цілеспрямований процес, в якому зазвичай виокремлюють три етапи: збір інформації про професійну діяльність; опрацювання та узагальнення одержаної інформації, розробка професіограми; використання професіограми для вирішення практичних і (або) теоретичних завдань [6].

Професіограма (від лат. *professio* – спеціальність, заняття та від грец. *gramma* – запис) – це “комплексний, систематизований і всебічний опис об’єктивних характеристик професії і сукупності її вимог до індивідуально-психологічних особливостей людини” [3, С. 6].

Визначенню особливостей формування професійних умінь у майбутніх вчителів економіки та компетентності, умінь, орієнтацій викладачів економічних дисциплін присвячені дослідження Г. О. Ковальчук [4], І. Б. Назарової [5] та ін.

Розробці ж фрагмента професіограми викладачів економічних дисциплін в умовах вищих льотних навчальних закладів не приділялося належної уваги.

Мета статті – створити цілісний образ у викладачів економічних дисциплін щодо їх професійно-педагогічної діяльності в умовах авіаційного освітнього середовища та розглянути розроблений фрагмент професіограми викладача економічних дисциплін вищого льотного навчального закладу.

Однією з основних педагогічних умов ефективної адаптації в нашому дослідженні виступає розробка і наукове обґрунтування фрагмента

професіограми викладача економічних дисциплін до роботи у вищому льотному навчальному закладі. Внаслідок того, що фрагмент професіограми викладача економічних дисциплін вищого льотного навчального закладу раніше не розроблявся, ми розглядали його, з одного боку, у вигляді необхідної педагогічної умови професійної адаптації, а з іншого боку, у вигляді засобу активізації та оптимізації процесу навчання викладачів.

У процесі професійної адаптації викладачів економічних дисциплін до роботи у вищому льотному навчальному закладі необхідно враховувати: специфіку діяльності авіаційного освітнього середовища; цільову модель авіаційного фахівця; соціальне замовлення (вимоги до вищого льотного навчального закладу, у тому числі до педагогічних кадрів стосовно підготовки льотного складу з боку авіапідприємств зокрема та держави в цілому); соціальне обличчя викладача економічних дисциплін, його знання, навички, уміння та професійно важливі якості тощо [1].

З причини того, що вимоги, які ставлять до професійної підготовки викладачів економічних дисциплін, є ідентичними, і в той же час варіюються залежно від специфіки ВНЗ, нами було виокремлено фрагмент професіограми. Саме фрагмент професіограми викладача економічних дисциплін є тим реєстром, який включає знання, навички, уміння (ЗНУ) та професійно важливі якості (ПВЯ), що необхідні для ефективної професійно-педагогічної діяльності викладачів в умовах вищих льотних навчальних закладів (див. рисунок).

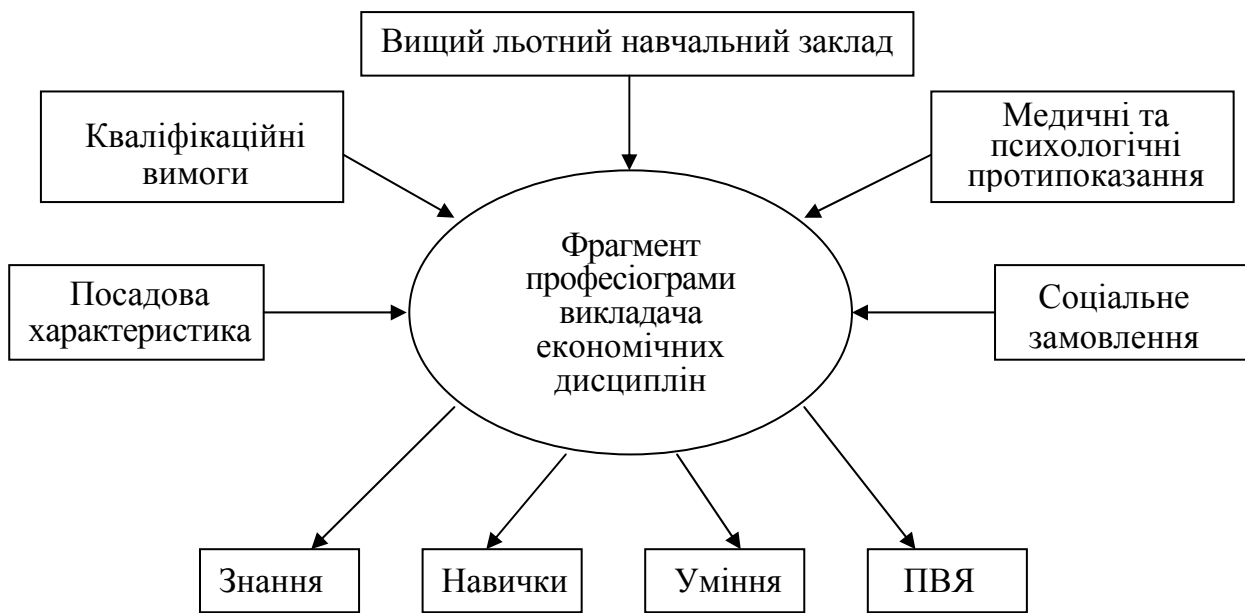
На базі Державної льотної академії України (ДЛАУ) та Національного авіаційного університету (НАУ) в 2007–2008 рр. було проведено експертне опитування та анкетування 349 респондентів, до яких увійшли:

діючі пілоти, диспетчери, фахівці аеронавігаційного забезпечення польотів, керівники, економісти і менеджери авіаційних підприємств (N = 50);

курсанти IV–V курсів: майбутні пілоти, диспетчери, фахівці аеронавігаційного забезпечення польотів (N = 250);

викладачі кафедри менеджменту й економіки ДЛАУ (N = 20);

викладачі кафедр економіки, логістики, організації авіаційних перевезень, менеджменту ЗЕД підприємств НАУ (N = 29).



Складові фрагмента професіограми викладача економічних дисциплін до роботи у вищому льотному навчальному закладі

Дане експертне опитування і анкетування дозволили визначити ЗНУ, ПВЯ, а також сутність, значення і зміст авіаційної культури педагога. Респонденти визначили фрагмент професіограми викладача економічних дисциплін до професійно-педагогічної діяльності у вищому льотному навчальному закладі та виставили відповідні бали.

У вищому льотному навчальному закладі умови праці та робочий ритм викладачів включають:

ненормований робочий день;

виступи перед великою (більше 50 курсантів), середньою (20–50 курсантів) та маленькою (10–15 курсантів) аудиторією;

робота з міжнародними студентами (курсантами);

велика кількість соціальних контактів;

жорсткі вимоги виконання соціальних ролей: викладач-предметник, викладач-вихователь, викладач-керівник навчального процесу; викладач-дослідник тощо;

великі інтелектуальні, емоційні та фізичні навантаження;

монотонність праці в процесі підготовки звітної документації (робочий план, конспект лекцій, контрольні завдання для проведення поточного та підсумкового контролю тощо).

У даному списку наводиться перелік протипоказань для заняття професійно-педагогічною діяльністю (табл. 1):

Таблиця 1

**Перелік протипоказань для заняття професійно-педагогічною діяльністю**

Медичний аспект	Психологічний аспект
Нервові захворювання	Емоційна нестійкість
Психічні захворювання	Незрілість і невротичність особистості
Інфекційні захворювання	Низький інтелект, слабка пам'ять і нестійкість уваги
Дефекти зору і слуху	Слабка соціальна рефлексивність
Порушення мови	Відсутність або надмірний розвиток емпатії
	Низька самоорганізованість і безвідповідальність

Зміст професійно-педагогічної діяльності викладача економічних дисциплін у вищому льотному навчальному закладі включає в себе [2]:

реалізацію освітніх програм і навчальних планів на рівні, що відповідає прийнятним стандартам вищої освіти;

проектування, розробку та проведення типових заходів, пов'язаних з викладанням (лекцій, семінарських і практичних занять, консультацій, атестаційних заходів) з урахуванням специфіки діяльності авіаційного освітнього середовища;

дослідження проблем, пов'язаних з методикою викладання економічних дисциплін та розробкою рекомендацій щодо їх вирішення;

аналіз конкретних проблем викладання економічних дисциплін з врахуванням профільної спеціалізації курсантів;

використання сучасних інформаційних і педагогічних технологій для вибору оптимальної стратегії викладання економічних дисциплін залежно від рівня підготовки курсантів та цілей навчання;

формування економічної культури у курсантів;

виховання та інтелектуальний розвиток особистості майбутнього авіаційного фахівця.

Складовими частинами професійної перепідготовки викладача економічних дисциплін у вищому льотному навчальному закладі є: формування основ авіаційної культури; формування та (або) розвиток педагогічної культури; розвиток економічної культури з урахуванням специфіки цивільної авіації (ЦА).

До професійної компетентності викладача економічних дисциплін у вищому льотному навчальному закладі висуваються такі вимоги:

розуміти подвійну роль вищого льотного навчального закладу, що позиціонується, з одного боку, як складна спеціалізована соціально-педагогічна система, а з іншого боку, – як типове підприємство авіаційної галузі з необхідними для нього службами;

знати основні законодавчі документи, що стосуються системи вищої освіти, статуту вищого льотного навчального закладу, права й обов'язки суб'єктів навчального процесу (викладачів, курсантів, їх батьків) тощо;

розуміти концептуальні засади економічних дисциплін, їх місце в навчальному плані та в загальній системі знань і цінностей майбутніх авіаційних фахівців;

вивчати самостійно або на курсах англійську мову з метою подальшого викладання економічних дисциплін;

враховувати в своїй професійно-педагогічній діяльності індивідуальні відмінності курсантів, включаючи: статево-вікові, психологічні, соціальні, культурні, національні;

володіти таким рівнем знань економічних дисциплін, що є достатнім для аналітичної оцінки, вибору та реалізації освітньої програми та який би відповідав рівню підготовленості курсантів, їх потребам і профільній спеціалізації (особливо на IV–V курсах), а також вимогам соціального замовлення.

У процесі констатувального експерименту нами було визначено основний зміст знань, навичок та умінь викладача економічних дисциплін до роботи у вищому льотному навчальному закладі. Респонденти оцінювали показники за п'ятибальною шкалою (табл. 2–4).

Таблиця 2

### Необхідні знання викладача економічних дисциплін

Блок авіаційних знань – 4,58	основні авіаційні терміни та визначення	5
	історія, тенденції та перспективи розвитку сучасної ЦА	5
	особливості авіаційної безпеки та безпеки польотів	4
	основні напрямки науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок (НДДКР) у ЦА	4
	принципи, етапи і класифікація польотів повітряних суден (ПС)	4
	типи та технічні характеристики пасажирських ПС, які експлуатуються на українських та міжнародних повітряних трасах	5
	особливості роботи виробничої інфраструктури авіаційного підприємства та аеропортового комплексу в цілому	5
	організація й обслуговування повітряного руху	4
	міжнародне та національне регулювання авіаційних перевезень	4
	основні положення та специфіка роботи міжнародних та національних авіаційних організацій (МАК, ІКАО, ІАТА та ін.)	5
	діюче законодавство в галузі повітряного транспорту	5
	структура та характеристика цільової моделі пілота	5
Блок загальних і спеціальних економічних знань – 5,00	економічна теорія	5
	економічний аналіз	5
	математична статистика	4
	економічна географія	4
	економіка підприємства ЦА	5
	основи комерційної діяльності авіаційного підприємства	5
	особливості економічних розрахунків на авіаційному підприємстві	5
	особливості менеджменту та маркетингу міжнародних авіаційних послуг	4
	основні методи ціноутворення та побудови авіаційних тарифів	5
	основи технології й організації авіаційних перевезень пасажирів, багажу, вантажу та робіт на національному і міжнародному ринках	4
Блок психолого-педагогічних знань – 4,30	цілі, закономірності, принципи, технології, проблеми навчання та виховання курсантів	5
	особливості організації навчально-виховного процесу у вищому льотному навчальному закладі	5
	соціально-психологічні і статево-вікові особливості курсантів	5
	міжкультурні особливості курсантів	3

Блок психолого-педагогічних знань – 4,30	техніка та прийоми психологічного впливу курсантів з профільним (практичним) мисленням для створення у них позитивної навчальної мотивації, стійкого інтересу до вивчення економічних дисциплін	4
	загальні закономірності розвитку людської психіки і психічних процесів	4
	засоби формування навичок самостійної роботи та розвитку творчих здібностей і логічного мислення у курсантів	5
	нові технології навчання	5
	нормативно-правові аспекти функціонування системи вищої освіти та її підсистем	4
	виховні та освітні системи минулого і теперішнього	3
Блок методичних знань – 4,50	міжпредметні зв'язки з авіаційними та іншими навчальними дисциплінами	5
	методика викладання економіки ЦА (інших економічних дисциплін)	5
	зміст і структура навчальних планів, програм та підручників	4
	методи та прийоми укладання навчальних завдань, вправ і тестів	5
	методи наукових досліджень у сфері основної професійної економічної підготовки	4
	методи організації науково-дослідної роботи	4
Блок загальноосвітніх знань – 4,50	гуманітарні науки (історія, соціологія, політологія, філософія, право, культурологія, етика)	4
	точні науки (фізика, математика та ін.)	4
	іноземна мова (англійська мова)	5
	інформаційні технології і методи комп'ютерної обробки інформації	5

Таблиця 3

### Необхідні навички викладача економічних дисциплін – 4,64

Перетворення наукового знання на навчальний матеріал	5
Критичне мислення	5
Реферування та анотування наукової, педагогічної та економічної літератури	4
Використання комп'ютерної техніки та інформаційних технологій у навчальному процесі та наукових дослідженнях	5
Аналіз факторів, які впливають на розвиток економіки транспортної системи в цілому та авіапідприємств зокрема	5
Визначення ефективності використання основних фондів та оборотних засобів авіапідприємства	4
Визначення факторів, які впливають на продуктивність праці та знаходження резервів підвищення ефективності використання трудових ресурсів ЦА в умовах ринкової економіки	5
Аналіз тенденцій та перспектив розвитку ЦА	5
Визначення потреб ринку авіатранспортних послуг шляхом сегментації	4
Ефективне використання стилів педагогічного спілкування залежно від ситуації	5
Педагогічна імпровізація	4

## Уміння викладача економічних дисциплін – 4,65

Визначення в процесі викладання економічних дисциплін взаємозв'язку показників безпеки польотів (авіаційної безпеки) та економічних показників роботи авіапідприємств	5
Аналіз результатів фінансової діяльності авіапідприємств	5
Визначення економічної доцільності регулярних і чартерних рейсів	4
Пояснення економічних явищ і загальнотранспортних закономірностей у ЦА	5
Розрахунок собівартості льотної години	5
Розрахунок собівартості транспортних витрат і визначення шляхів її зменшення	5
Застосування конкретних ситуацій на прикладі авіапідприємств у процесі навчання економічних дисциплін	5
Аналіз навчальної, навчально-методичної, спеціалізованої авіаційної та економічної літератури і використання її для побудови власного викладення програмного матеріалу	4
Використання проблемних, частково-пошукових (евристичних) і дослідницьких методів у процесі навчання курсантів	5
Використання сучасних технічних засобів навчання	5
Забезпечення послідовності викладення матеріалу і реалізація міжпредметних зв'язків економічних дисциплін з авіаційними дисциплінами “Безпека польотів”, “Авіаційні перевезення”, “Організація та планування підприємств ЦА”	4
Розрахунок заробітної плати для працівників ЦА	4
Критичний аналіз власного педагогічного досвіду, досвіду своїх колег	4
Прийняття рішень в умовах дефіциту часу та (або) надлишку інформації	5
Володіння методів об'єктивного контролю та оцінювання курсантів	5
Розвиток інтересу в курсантів до навчання та формування в них економічної культури	5
Створення та підтримання сприятливого навчального середовища для досягнення цілей навчання	4

Якість професійно-педагогічної діяльності є головним показником професійної готовності, що характеризує викладача економічних дисциплін в умовах сучасного вищого льотного навчального закладу. Професійна готовність викладача економічних дисциплін включає не лише професійні ЗНУ, але і ПВЯ, які забезпечують стійкість інтелектуальної діяльності в стресогенних ситуаціях.

До професійно важливих якостей викладача економічних дисциплін вищого льотного навчального закладу відносять: спрямованість на педагогічну діяльність у вищому льотному навчальному закладі (основні мотиви і цілі вибору педагогічної професії: прагнення працювати з курсантами, навчати і



виховувати їх, інтерес до предмета); психічна стійкість; гнучкість, мобільність (здатність швидко реагувати та “переключатися”); риси характеру: активність, цілеспрямованість, воля, наполегливість, рішучість, сміливість; самовладання і витримка; соціальна нормативність (відповідність моральних установок загальноприйнятим нормам поведінки та взаємовідношення з іншими людьми); здатність до правильної самооцінки; моральні якості: почуття обов’язку, чесність, порядність, патріотизм; акуратність; здатність до роботи в команді; почуття гумору; допитливість; соціальні якості: товарицькість, тактовність, терпимість; вимогливість до себе і до курсантів; здатність до попередження (превентивні заходи щодо вирішення прихованого конфлікту) і вирішення конфліктних ситуацій; комунікабельність тощо.

Ефективність роботи викладача економічних дисциплін визначається:  
високим рівнем психолого-педагогічної та профільної підготовки;  
економічною грамотністю та обізнаністю в питаннях ЦА;  
моделюванням педагогічних ситуацій та умінням творчо організовувати навчально-виховний процес в умовах вищого льотного навчального закладу;  
здатністю розглядати авіаційні проблеми в економічному аспекті;  
прогнозуванням економічних наслідків авіаційних подій, інцидентів, ситуацій в цілому;  
кількістю курсантів, які піддаються навчанню;  
кількістю курсантів, які позитивно та із зацікавленням ставляться до вивчення економічних дисциплін даного педагога.

Оперування економічними знаннями в межах ЦА та їх правильне застосування на практиці в професійній діяльності авіаційних фахівців вимагають від викладача економічних дисциплін високої професійної готовності та емоційної стійкості.

Отже, в умовах сучасного вищого льотного навчального закладу викладач економічних дисциплін відповідає за виконання поставлених педагогічних завдань і несе повну відповідальність за прийняті рішення.

Розроблений нами фрагмент професіограми дозволяє науково підійти до формування необхідних ЗНУ та ПВЯ, які знаходяться в основі професійно-педагогічної діяльності викладачів економічних дисциплін в умовах вищого льотного навчального закладу. Використання даного фрагмента професіограми у процесі професійної адаптації викладачів економічних дисциплін до авіаційного освітнього середовища є одним з перших етапів їх професійного становлення та розвитку.

### Список використаної літератури

1. Калінін, А. М. До питання про вплив специфіки льотного навчального закладу на професійну адаптацію викладачів економічних дисциплін / А. М. Калінін // Наукові дослідження – теорія та експеримент ‘2009’ : матеріали п’ятої Міжнар. наук.-практ. конф. (18–20 трав. 2009 р.). – Полтава : ІнтерГрафіка, 2009. – Т. 9. – С. 99–101.
2. Калинин, А. Н. К вопросу о предназначении педагогической профессии в условиях летного учебного заведения / А. Н. Калинин // Сучасні інформаційні технології в управлінні та професійній підготовці операторів складних систем : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 28–29 жовт. 2009 р. – Кіровоград : ДЛАУ, 2009. – С. 163–165.
3. Основи професіографії : [навчальний посібник] / С. Я. Карпіловська, Р. Й. Мітельман, В. В. Синівський та ін. – К. : МАУП, 1997. – 148 с.
4. Ковальчук, Г. О. Формування професійних педагогічних умінь у студентів – майбутніх вчителів економіки : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / Ковальчук Галина Олександрівна / [Ин-т педагогіки АПН України]. – К., 1999. – 18 с.
5. Назарова, И. Б. Преподаватели экономических дисциплин : профессиональный потенциал, особенности занятости и трудовой мотивации / Инна Борисовна Назарова. – М. : Технопечать, 2005. – 279 с.
6. Кулагин, Б. В. Основы профессиональной психодиагностики / Борис Викторович Кулагин. – Л. : Медицина, 1984. – 216 с.

*Рецензент: кандидат педагогічних наук Рижиков В. С.*